

from the depths of individual and social life that we call culture and society, namely, values are the core culture. Noted that culture serves primarily as relevant to the individual and society as a whole value system. It is regarded as a set of values, created and developed by mankind during its history. The totality (system) of values, which characterize a certain culture or cultural environment, represents the result of the spiritual work that is performed by the whole society, and especially of "ideologues" whose professional activity lies in the reflection and expression of public interests. Based on the foregoing, it should be noted that the legal culture is a set of values that are created by people in the legal field. It is this understanding of the legal culture reflected in scientific works of many scientists.

Important way analysis of legal culture is a system approach, which is to identify system-wide characteristics that define the specifics of legal culture in a certain historical period, or its separate elements.

Structural-functional approach to characterize its structural elements and their functions. Usually the structure of the legal culture there are two main elements – the legal consciousness and legal behavior. There are also point of view regarding the inclusion in the structural elements of legal culture, legal institutions, providing a legal control, regulate and exercise rights, as well as criteria of political evaluation of law and legal behavior, legal science.

According to the activity approach culture is a specific organization of a specific historical experience of the social human activity and forms of its recording, storage and translation. However, definitions of culture mainly focuses on either one side or the characterization of human activities. In this aspect, culture is understood as a synonym of creative activity. Proponents of this approach emphasize that legal culture arises, develops and converted through the activities.

Exists in the scientific literature point of view on the feasibility of establishing an integrated approach to understanding legal culture, which would become the methodological basis for the analysis of all manifestations of legal culture. This is due to the fact that legal culture is the social and communicative nature as a realm of the spirit, like morality and religion, the right gives rise to legal consciousness and legal behavior as a natural result of the externalization and institutionalization of social relations. Legal culture will contribute to the realization of human freedom as a category of social existence.

Summing up stated that discussed in the article approaches to understanding of such complex phenomena as the legal culture is not contradictory, but rather complement it.

Key words: scientific knowledge, methodology, culture, authenticity, objectivity.

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН,
кандидат юридичних наук

ПРАВО, МОРАЛЬ І РЕЛІГІЯ ЯК СОЦІАЛЬНІ РЕГУЛЯТОРИ: ОБ'ЄКТИВНИЙ ТА СУБ'ЄКТИВНИЙ ВИМІРИ

Стаття присвячена дослідженню взаємозалежності та взаємозв'язку об'єктивного та суб'єктивного виміру трьох найбільших і найвпливовіших соціальних регуляторів – права, моралі та релігії. Обґрунтовується, що право, мораль і релігія в об'єктивному вимірі є взаємодоповнюючими та взаємозалежними нормативними системами. Відзначається, що цінність права як державного соціального регулятора визначається характером або ступенем його взаємодії, взаємовпливу та взаємозалежності з

моралю та релігію. Наголошується, що юридичні правила, закріплені у законодавстві, лише тоді не сприймаються як певні обмеження особистої свободи, коли їх зміст узгоджений з внутрішніми моральними та релігійними установками.

Ключові слова: право, мораль, релігія, людина, добро, цінність, об'єктивність, суб'єктивність, лібералізм.

Сунегин С. А. Право, мораль и религия как социальные регуляторы: объективное и субъективное измерения

Статья посвящена исследованию взаимозависимости и взаимосвязи объективного и субъективного измерения трёх самых больших и наиболее влиятельных социальных регуляторов – права, морали и религии. Обосновывается, что право, мораль и религия в объективном смысле являются взаимодополняющими и взаимозависимыми нормативными системами. Указывается, что ценность права как государственного регулятора определяется характером или степенью его взаимодействия, взаимовлияния и взаимозависимости с моралью и религией. Делается вывод, что юридические правила, закреплённые в законодательстве, только тогда не воспринимаются как определённые ограничения личной свободы, когда их содержание согласовано с внутренними нравственно-религиозными установками.

Ключевые слова: право, мораль, религия, человек, добро, ценность, объективность, субъективность, либерализм.

Sunegin S. Law, moral and religion as social regulators: objective and subjective measurements

The article deals with investigation of the interdependence and relationship of objective and subjective measurement of the three largest and most influential social regulators – law, moral and religion. It is substantiated that law, moral and religion in objective measurement are mutually and interdependent regulatory systems. It is noted that the value of law as a state social regulator is determined by the nature or the degree of interaction, interdependence and mutual influence with moral and religion. It is emphasized that the legal rules, enshrined in legislation, are not perceived only as limitations of personal freedom, when their content is matched to the internal moral and religious norms.

Key words: law, moral, religion, human, good, value, objectivity, subjectivity, liberalism.

Загальновідомо, що суспільне буття в цілому, як і життя кожної окремої людини, має визначені ціннісно-сміслові орієнтири, які, маючи явний або завуальований телеологічний вимір, зумовлюють конкретні напрями практичної перетворювальної діяльності індивідів. Усі зазначені ціннісно-сміслові орієнтири характеризуються тим, що, з одного боку, вони іманентно містять чинники, які не залежать від свідомості, волі і бажань людини, тобто мають об'єктивний характер, а з другого – виражають її уявлення про навколишню дійсність, почуття, переживання, переконання тощо, які мотивують її вчиняти або не вчиняти відповідні дії, тобто мають суб'єктивний характер.

Як бачимо, об'єктивний і суб'єктивний виміри ціннісно-сміслових орієнтирів людського буття, виражених у відповідних соціонормативних системах, є тісно взаємопов'язаними між собою та повинні, у зв'язку з цим, перебувати у стані гармонійної взаємозалежності. Саме за таких умов можна вести мову про наявність міцних, стабільних, розрахованих не лише на близьку, а й на далеку перспективу, ціннісно-сміслових засад суспільно-державного розвит-

ку, оскільки абсолютна більшість індивідів, які складають відповідне суспільство, повністю усвідомлюють мету своєї перетворювальної діяльності та сумлінно підходять до вибору засобів її досягнення. Проте може мати місце і протилежна ситуація, коли справжній взаємозв'язок та взаємозалежність суб'єктивного й об'єктивного вимірів ціннісно-сміслових орієнтирів втрачається і, як наслідок, навколишня соціальна дійсність починає осмислюватися лише крізь призму особистих уподобань, інтересів, бажань, поглядів, уявлень тощо, які формуються в межах конкретного темпорально-просторового середовища.

Якщо звернутися до сучасного наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, то можна пересвідчитися, що питання взаємовпливу та взаємозв'язку права, моралі та релігії вже неодноразово були предметом доктринального осмислення, зокрема, таких учених, як Г. Дж. Берман, С. Бобровник, Д. Ллойд, О. Львова, Г. Мальцев, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, Б. Осіпян, Н. Пархоменко, О. Петришин, А. Поляков, Л. Фуллер, С. Шевчук, Ю. Шемшученко тощо. Втім, розбалансований та ускладнений різноманітними катаклізмами стан розвитку світового співтовариства на початку XXI ст. вимагає посилення наукових пошуків, присвячених визначенню засад взаємозв'язку та взаємовпливу права, моралі та релігії, зокрема, у контексті їх об'єктивного та суб'єктивного вимірів.

Переходячи до безпосереднього висвітлення основного змісту даної статті, насамперед зазначимо, що практично всі ціннісно-сміслові конструкції людського буття прямо або опосередковано відображені у трьох основних та найбільш загальних соціонормативних системах – у праві, моралі та релігії. Навіть якщо вести мову про такі регулятори поведінки індивідів, як, наприклад, звичаї, традиції, корпоративні, естетичні норми тощо, то всі вони більшою або меншою мірою засновуються, відображаються чи впливають з більш загальних соціальних норм, якими є мораль, релігія і право. Останнє пов'язано з тим, що саме на ці три соціонормативні системи покладається найбільший та найважливіший тягар забезпечення такої поведінки індивідів, яка б сприяла максимально можливому зменшенню будь-яких соціальних деструкцій.

Прийнято вважати, що право в об'єктивному розумінні являє собою систему загальнообов'язкових і формально визначених правил поведінки, встановлених, гарантованих державою з метою регулювання й охорони найважливіших суспільних відносин. Погоджуючись загалом з подібним загальним розумінням права в його об'єктивному вимірі, все ж слід відзначити його певну змістовну обмеженість, оскільки досягнення об'єктивності знання, що є метою будь-якої наукової діяльності, передбачає встановлення не лише його відповідності тим чи іншим формальним і матеріальним критеріям (наприклад, правильно підібраним методам дослідження, точним логічним прийомам мислення, емпіричному досвіду тощо), а й його відповідності визначеним ціннісним конструкціям, за допомогою порівняння з якими можна зробити висновок про його змістовну якість у межах визначених темпорально-просторових координат. Іншими словами, знання про право у його об'єктивному вимірі або розумінні не повинні обмежуватися лише констатацією його основних ознак як особливого соціального регулятора, а мають містити також елемент «повин-

ності», тобто вказівки на певну ціннісну конструкцію ідеального характеру як на концентроване вираження необхідності того, яким воно має бути, щоб забезпечити найвищий коефіцієнт його корисної дії.

Ще у Стародавньому Римі найвідоміші та найавторитетніші мислителі, юристи звертали увагу передусім на аксіологічну складову об'єктивного виміру поняття права. Зокрема, Цельс визначав право як «мистецтво добра і справедливості», а Ульпіан стверджував, що «той, хто вивчає право, повинен спочатку дізнатися звідки походить це слово (ius), яке отримало свою назву від слів «правда» і «справедливість» (iusticia)¹. Взагалі, якщо проаналізувати політико-правові ідеї епохи Античності та Середньовіччя, то, незважаючи на формально різноманітні позиції мислителів цих двох історичних періодів щодо природи права як соціального регулятора, все ж, у багатьох випадках, ми можемо стверджувати про наявність своєрідного спільного знаменника у розумінні його сутності, смисл якої зводився до того, що офіційно встановлене право як система норм людської поведінки має відповідати вищому об'єктивному началу, яке існує незалежно від індивідів, поза їх свідомістю та одночасно у найкращий спосіб упорядковує соціальне життя (наприклад, добро, розум, справедливість, ідея тощо). При цьому така традиція праворозуміння, яка не обмежується лише наявністю його основних ознак та намагається співвіднести право як соціальний регулятор з певним вищим началом, певною мірою зберігалася і в наступні історичні епохи (Новий та Новітній час), тобто аж до сьогодення.

Водночас, починаючи з епохи Відродження, з якої починає історичний відлік Новий час, принципової зміни, на думку автора, зазнала ціннісно-смыслова матриця культурного, а відтак і соціального розвитку в цілому. Адже відомо, що фундаментом епохи Відродження і всіх наступних історичних періодів була світська культура, заснована на ідеалах гуманізму та антропоцентризму, в якій людина, особистість, індивід став мірою всіх речей поза контекстом його причетності до Бога. Аналіз причин і наслідків такої зміни ціннісно-смыслові матриці соціального розвитку – предмет не одного фундаментального наукового дослідження, тому в межах цієї статті ми спинимося лише на констатації даного факту.

Отже, загалом потрібно визнати, що, описуючи те чи інше соціальне явище або феномен, у нашій уяві завжди присутній не лише визначений вимір його суттєвих ознак, які дають змогу нам зробити висновок про його реальність та певну форму існування, а й завжди принаймні абстрактний образ того, чим таке соціальне явище має бути або до яких ідеальних параметрів удосконалення воно має прагнути, щоб забезпечити суспільний та індивідуальний розвиток. Зокрема, наші очікування від права як основної нормативної системи в демократичній державі пов'язані з тим, що його норми мають відповідати справедливості, гуманізму та іншим визначеним принципам, які покладаються в основу нормального функціонування і розвитку суспільства.

Щоправда, не зовсім методологічно виправданим, на думку автора, видається те, що сучасне дискурсивне поле, незалежно від конкретної сфери його існування, як правило, обмежується констатацією того, що право, закріплене у

законодавстві, має відповідати та узгоджуватися з нормами правового акта найвищої юридичної сили, тобто конституції держави, хоча сама конституція закріплює відповідні цінності, які виходять за межі, власне, правового нормативізму і містять щонайменше визначений моральний зміст. Адже «добро» – це, насамперед, найзагальніше поняття моралі, яке, на противагу категорії «зло», об'єднує всі позитивні моральні цінності, означаючи тим самим цілеспрямоване, щире та безкорисливе прагнення до здійснення блага або корисного діяння.

І якщо право – це мистецтво добра, то це означає, що його норми повинні сприяти утвердженню позитивних моральних цінностей у соціальному житті (наприклад, справедливість, любов, сім'я, народження і виховання дітей, зв'язок і наступність поколінь, милосердя, відповідальність, турбота, смиренність, честь, гідність, безкорисливість, благо всіх соціальних груп та окремого індивіда в їх гармонійному поєднанні, колективність та взаємодопомога тощо), необхідність та корисність яких для соціального розвитку неодноразово доводилася історичним досвідом. У такий спосіб право як ексклюзивний державний регулятор суспільних відносин через офіційний владний рівень сприятиме міцному закріпленню у свідомості людини вищих морально-духовних цінностей та її вихованню не лише як формально законослухного громадянина, а й моральної особистості, здатної досягнути всю глибину відповідних правовідносин, які завжди мають певне моральне забарвлення, оскільки їх виникнення, зміна, розвиток і припинення пов'язані з людиною, яка є носієм певного рівня моральної свідомості.

Якщо право – це мистецтво добра і справедливості, то його норми не можуть встановлювати у якості правил (стандартів) поведінки суб'єктивні ситуативні бажання політиків, представників владних і бізнесових кіл тощо, а якщо подібне має місце, то це означає поступову та немінучу втрату правом свого регулятивного потенціалу і, як наслідок, поширення деструкції всієї системи соціального регулювання в цілому. У цьому разі вже неможливо вести мову про забезпечення належного рівня законності і правопорядку в суспільстві, оскільки право поступово віддаляється від інших загальних соціонормативних систем, тим самим стаючи лише формальним та надієвим засобом регулювання суспільних відносин, зміст якого є вже внутрішньо замкненим, тобто таким, що позбавлений нормативної «підтримки» з боку, наприклад, моральних норм, які нерідко підсвідомо впливають на поведінку людини, постійно визначаючи, зокрема, характер її внутрішньої мотивації, що передусе будь-якому її діянню.

Отже, у об'єктивному вимірі право являє собою насамперед визначений і забезпечений державою нормативний порядок людського буття, який поряд з іншими загальними соціальними регуляторами (мораллю та релігією) є необхідним у кожному сучасному суспільстві з метою забезпечення належного впорядкування суспільних відносин. Адже цілком очевидно, що на певному історичному етапі, у міру розвитку людини та навколишнього середовища, відносини між індивідами вже не могли належним чином регулюватися за допомогою норм моралі, звичаїв, табу тощо, які потребували певної «підтримки» з

погляду як організації їх здійснення, так і більш чіткої та формалізованої визначеності їх змісту, що було необхідним в умовах посилення соціальних антагонізмів.

Як наслідок, виникла необхідність формування інститутів загальної влади, які були б уповноважені від імені суспільства санкціонувати чи встановлювати відповідні правила поведінки з метою належного упорядкування більш ускладненого соціального життя. При цьому зміст правових норм, як правило, конструювався, виходячи не з довільного уявлення уповноважених суб'єктів про ті чи інші стандарти поведінки або їх особистих інтересів та уподобань, а з урахуванням усталених у соціальній практиці звичаєвих норм, норм моралі, табу тощо. Лише в такому разі санкціоновані або встановлені формально визначені правові норми мали шанс бути сприйнятими у суспільстві як такі, що обов'язково необхідно виконувати або дотримуватися, оскільки у свідомості індивідів не виникало жодних протиріч між тими правилами, які вони завжди виконували в силу усталеної традиції, звичаю або моральної авторитетності, та тими нормами, що закріплені в офіційному порядку владною верховою.

Таким чином, право в об'єктивному розумінні – це об'єктивно необхідна з точки зору забезпечення належного суспільного порядку офіційна нормативна система в соціально неоднорідному суспільстві, норми якої встановлюються або санкціонуються державою в особі уповноважених суб'єктів правотворчості або безпосередньо народом шляхом референдуму з урахуванням традиційної для конкретного суспільства або народу моральної, релігійної та звичаєвої ціннісно-сислової системи координат.

Якщо взяти до уваги суб'єктивний вимір права або його суб'єктивне значення, можна пересвідчитися, що його зміст також потребує певного уточнення, зміщення смислових акцентів. Як відомо, під правом у суб'єктивному вимірі зазвичай розуміється визначена міра або межа можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта. При цьому поза увагою багатьох дослідників залишається питання суб'єктивного засвоєння смислу права, його внутрішнього відображення у людській свідомості, яке не може обмежуватися лише уявленням про ті чи інші права людини. Адже у науковій літературі небезпідставно зазначається, що людська суб'єктивність «виражає внутрішній світ людини, її духовність, а також мотиви і смисл поведінки особистості»². Суб'єктивність людини безпосередньо пов'язана з особливостями її сприйняття багатоманітної навколишньої дійсності, її фантазіями, уявленнями тощо; вона не є споконвічно або генетично заданою константою та формується здебільшого за рахунок визначених соціокультурних форм її буття та діяльності, зумовлюється характером комунікативних процесів, взаємодії з навколишнім світом, іншими суб'єктами. Водночас це не означає, що суб'єктивність людини не має свого внутрішнього джерела, яке є присутнім у будь-якій особистості та не залежить від навколишніх соціокультурних умов, у яких вона здійснює свою діяльність.

З цього випливає, що суб'єктивний вимір певного соціального явища або феномена безпосередньо пов'язаний з неповторністю кожної особистості, багатоманітний внутрішній світ якої завжди сповнений певними прагненнями,

переживаннями, світоглядними позиціями, визначеними ментальними характеристиками, схильностями тощо.

Саме у зв'язку із зазначеним, досліджуючи право у суб'єктивному вимірі, необхідно насамперед виходити з образів його внутрішнього сприйняття людиною, з тих особливостей індивідуального мислення, почуттів та емоцій, в яких відображається ставлення людини до права як до загальнозначущої нормативної цінності, здатної реально впорядковувати соціальне життя. При цьому не має принципового значення, представником якої школи або концепції праворозуміння є суб'єкт, який сприймає право. Отже, право в суб'єктивному контексті не можна обмежувати лише правами людини, нехтуючи при цьому питаннями відображення та сприйняття права як нормативного явища у свідомості особи.

У заявленому контексті слід визнати, що для переважної більшості громадян нашої держави право, виражене у законодавстві, не сприймається як визначена нормативна цінність, як правила поведінки, що мають авторитет серед представників громадськості і публічної влади; у свідомості людей право, скоріше, асоціюється з нормативним засобом маніпуляції поведінкою індивіда, тобто з прагненням забезпечити вплив на свідомість та волю особи за допомогою обманної або прихованої тактики, з нормативно закріпленими спробами дедалі більшого проникнення представників владних і бізнесових кіл у особисте (приватне) життя. Тобто у свідомості людини має місце когнітивний дисонанс, що викликаний невідповідністю об'єктивних засад розуміння права, в яких її постійно намагаються переконати, та його реальним втіленням у соціальному житті, яке проявляється у перманентних та системних проблемах його реалізації незалежно від конкретної форми.

Очевидно, що в умовах такого суб'єктивного сприйняття права неможливо вести мову про його належну реалізацію у будь-якій формі, і саме тому чинна в Україні система законодавства у переважній більшості випадків завжди матиме вибіркове застосування та декларативний характер. До речі, така невтішна ситуація, на жаль, спостерігається у багатьох сучасних демократичних країнах світу.

Враховуючи зазначене, виникає закономірне про причини такої масової деструкції правосвідомості громадян, яку, як ми можемо пересвідчитися, неможливо подолати шляхом прийняття нових, «кращих» законів навіть з урахуванням належного інформаційного забезпечення різноманітних аспектів їх прийняття та постійного переконання людей у необхідності їх сумлінного виконання.

У цьому контексті Н. Оніщенко правильно зазначає: «Чинна законодавча база України свідчить про те, що в ній загалом враховані не лише національні, а й європейські вимоги і стандарти, і при тому можна спостерігати повну «хворобливість» у сферах правового регулювання, правореалізації, правозастосування, яку пояснити важко, якщо враховувати тільки недоліки тих чи інших правозастосовних механізмів. Пояснення «недієвості», часткової або повної, законодавчих норм слід шукати і в емоційно-вольовій сфері розвитку та життєдіяльності індивіда»³.

Вирішуючи дану проблему, насамперед необхідно звернути увагу на загальноприйнятій у сучасній гуманітарній та соціальній науці методологічний підхід у дослідженні людини і суспільства, відповідно до якого останні вивчаються переважно з погляду наявності у них антагоністичних інтересів, що зумовлює необхідність здійснення пошуку оптимальної моделі їх взаємодії, яка в нинішніх умовах панування лібералізму передбачає безумовний пріоритет індивідуальних інтересів над суспільними або загальнодержавними. Втім, на думку автора, якою б не була модель забезпечення належної взаємодії людини і суспільства, а отже, індивіда і держави, даний методологічний підхід слід визнати не зовсім виправданим, оскільки за його допомогою можливо лише побудувати певну абстрактну або ідеальну модель розвитку і взаємодії суспільства, індивіда і держави, яку неможливо досягти в реальній дійсності.

Останнє пов'язано, зокрема, з тим, що не можна розглядати людину поза контекстом її складної та неоднозначної внутрішньої природи або сутності, що проявляється, серед іншого, у її здатності до творчості, до моральних суджень та саморефлексії, до можливості здійснення нею вільного вибору у будь-якій життєвій ситуації, у необхідності брати відповідальність за власні вчинки тощо. Так само і діяльність людини не можна досліджувати лише як таку, що спрямована, наприклад, виключно на збереження відтворювального потенціалу певної соціальної системи або суспільства, на підтримку стабільності і рівноваги його розвитку, тобто презюмувати автоматично запрограмований суспільно корисний характер такої діяльності.

На жаль, але якщо звернутися до осмислення сучасних ліберально-демократичних реалій глобалізованого соціального розвитку в цілому, можна пере-свідчитися у домінуванні саме моделі дослідження абстрактної людини і суспільства, в якій особистість, разом з її правами і свободами, апріорно визнається найвищою соціальною цінністю незалежно від її конкретних світоглядних, ментальних, моральних, релігійних та інших внутрішніх особливостей, схильностей, якостей тощо. Складається таке враження, що відповідно до нормативних документів, які багато в чому спираються на досягнення відповідних наук, ми маємо справу з якоюсь «запрограмованою» особистістю, яка завжди діє лише так, як це потрібно для себе та суспільства в цілому, а якщо навіть і трапляються певні відхилення від встановленої у законодавстві або прийнятої у певному суспільстві норми поведінки, то це не може свідчити про системну деструкцію її свідомості, а є наслідком, скоріше, випадкового збігу певних зовнішніх обставин, під тиском яких людина змушена діяти всупереч конкретним правовим та іншим соціальним нормам.

При цьому виникнення, розвиток і зміст самих соціальних норм, незалежно від їх конкретного різновиду, пов'язуються лише з тими чи іншими соціокультурними та економічними умовами життя певного суспільства, у змісті яких «розчиняється» вся природа та сутність людини. Не дивно, що у таких умовах абсолютизуються зовнішні причини виникнення різноманітних соціальних деструкцій, у тому числі правопорушень та злочинів, а внутрішні причини, пов'язані з визначеними параметрами людської свідомості, психіки, моральності тощо, або не беруться до уваги, або заперечуються.

У зв'язку із зазначеним окремої уваги потребує вирішення питання щодо визначення справжньої природи моралі та релігії як особливих нормативно-регулятивних систем.

Якщо розглядати мораль як об'єктивний соціальний феномен, то можна пересвідчитися, що вона являє собою особливу історично зумовлену нормативну систему, метою якої є забезпечення впорядкування соціальних взаємовідносин на основі цінностей та імперативів добра, центральним модусом якого є духовний ідеал людської солідарності, милосердя та любові. Оскільки добро є основним поняттям моральної свідомості, що узагальнено характеризує всі позитивні ціннісно-сміслові конструкції, моральні імперативи регулюють людську поведінку насамперед шляхом впливу на її внутрішню мотиваційну складову. Мораль внутрішньо спрямовує поведінку людини таким чином, що їй задається орієнтація на певний духовно-піднесений ідеал, позитивну ціннісно-сміслову конструкцію, досягнення якої є необхідним для забезпечення повноцінної, природної, а не вимушеної гармонії людського єднання.

Саме мораль в її об'єктивному вимірі покликана належним чином поєднати та гармонізувати внутрішній світ людини, представлений визначеними ціннісними установами, психічними процесами, її життєвими прагненнями, фантазіями, бажаннями, інтересами тощо, з її зовнішніми діями або діяльністю, які завжди пов'язані між собою. Останнє впливає з того, що, за винятком визначених психічних розладів чи хвороб, які об'єктивно не дають можливості суб'єкту діяти усвідомлено та керувати своєю діяльністю, зовнішньо виражені діяння завжди спираються на ту чи іншу мотиваційну складову, на думки та переживання людини, на її мрії тощо, кваліфікацію яким повною мірою надає мораль. Право цілком об'єктивно не може визначати мотивацію людської поведінки як основний та необхідний елемент при здійсненні кваліфікації тих чи інших діянь, оскільки інакше довелось б порушувати питання про необхідність юридичної відповідальності за нереалізовані протиправні або злочинні думки, почуття, мотиви діяльності людини тощо. Так, нерідко мотиви протиправної людської поведінки враховуються правом при притягненні особи до юридичної відповідальності, але вони не є визначальними, тоді як визначальним є лише саме протиправне діяння, формально передбачене у офіційно виданому законі.

Крім цього, мораль, на відміну від права, пронизує своїм змістом всі без винятку взаємовідносини між людьми, адже у міжособистісних відносинах, так само як і у будь-якому різновиді конкретної людської діяльності, завжди проявляється певна моральна конструкція, що визначається як внутрішніми (наприклад, наміри, мотиви, інтереси тощо), так і зовнішніми складовими (наприклад, конкретні дії людини).

Сутність або справжня природа моралі в її об'єктивному вимірі полягає в абсолютному характері загального ідеалу добра та тих трансцендентних імперативів, які він породжує (наприклад, любов, милосердя, совість, справедливість, безкорисливість, солідарність, гуманізм, честь, гідність тощо). Іншими словами, мораль об'єктивно передбачена для людини, вона є трансцендентною

та абсолютною, тобто такою, що принципово недоступна емпіричному досвіду або емпіричному пізнанню; її не можна обмежувати лише визначеним соціокультурним контекстом, оскільки її основою є абсолютне універсальне начало, яке не залежить від жодного досвіду. Інакше, наприклад, неможливо пояснити, чому, незважаючи на будь-які складні або трагічні життєві обставини, на різного роду зовнішні спокуси, окремі особи все одно не наважуються знехтувати своїми моральними принципами навіть усупереч власним стражданням або обмеженням. Зазначене підтверджують слова Р. Апресяна: «Об'єктивно мораль як би наперед передбачена для людини – не лише у соціокультурному, а й в епістемологічному сенсі: людина не пізнає, а лише усвідомлює, засвоює, практикує мораль. Мораль трансцендентна повсякденному досвіду людини як соціального суб'єкта і дається йому абсолютно»⁴. При цьому подібний підхід не означає, що людина завжди сприймає, пізнає та засвоює мораль як ціннісно-імперативну систему поза контекстом своїх індивідуальних особливостей та конкретного емпіричного досвіду, оскільки універсальні моральні вимоги щоразу наражаються на певну життєву ситуацію, на необхідність прийняття важливого рішення, врешті-решт, на кожний вільний вибір особистості. Але це не може бути підставою для обґрунтування моделей так званої суб'єктивної, партикулярної або ситуативної моралі, адже універсальність останньої означає необхідність усвідомленого докладання максимальних зусиль від усіх і кожного для здійснення морального судження або дії.

Окрім сучасні дослідники обґрунтовано вважають, що моральні норми не можуть мати договірний характер, тобто бути результатом компромісу людських бажань і прагнень, їх тимчасових угод і «звичних умовностей», оскільки будь-яка моральна свідомість засновується на внутрішній істині – людській совісті, яка дає змогу кожному звернути свою увагу та творчі сили на свого Творця і на самого себе, вільно та відповідально самовизначитися за своїм покликанням і щастям. Мета моральності, породженої у результаті збалансованого, узгодженого впливу норм релігії та моралі, полягає у зверненні людини до власної сутності, у подоланні будь-яких самовідчужень та відчужень, егоїзму, звільнення від «рабства гріховної плоті» за допомогою релігійної віри і авторитету моральних заповідей, збережених у душі кожної людини, а не за допомогою страху перед загрозою застосування покарання, передбаченого державно встановленою правовою нормою⁵. «Ми внутрішньо розуміємо моральні норми як необхідні шляхи нашого спасіння, збереження нашого життя», – писав С. Франк. – «Вони засуджують нас не як злочинців, над якими оголошує вирок байдужий суддя, який не проникає у нашу душевну потребу юридичного закону, а голос нашого Отця, який любить нас та наставляє на шлях спасіння; з цього внутрішнього осуду ми дізнаємося, на якому шляху ми йдемо до життя, а на якому – до смерті, де наше спасіння, а де – загибель»⁶.

Цілком очевидно, що людина, яка осмислює, наприклад, біблійну заповідь та одночасно універсальний і абсолютний моральний імператив «люби ближнього свого як самого себе», завжди обмежена певними фактичними обставинами, відносністю конкретної ситуації, межами особистих можливостей тощо.

З цього випливає, що вищий і, по суті, абсолютний моральний обов'язок природно трансформується у конкретні практичні дії морального суб'єкта з визначеною метою та засобами її досягнення, які, таким чином, перебувають вже у межах відносної моралі. Водночас вирішальною при цьому є загальна моральна якість таких конкретних дій або вчинку – його доброта, безкорисливість, милосердя тощо, а також природний зв'язок цієї якості з вищим джерелом – абсолютним та універсальним моральним обов'язком любити ближнього свого, без наявності якого людські взаємовідносини можуть функціонувати лише на засадах певного еквівалентного обміну (наприклад, надання послуги – подарунок у відповідь), який через свою бездуховність зумовлює виникнення своєрідного людського природного відбору, позбавленого будь-яких моральних обмежень.

Якщо, наприклад, людина побачила, що дитину в примусовому порядку висадили з громадського транспорту на зупинці у зв'язку із відсутністю грошей на проїзд при сильному морозі на вулиці, що за будь-яких умов є недопустимим з погляду вищого морального імперативу, то немає значення, яким чином їй буде надана допомога: або шляхом надання їй грошей на проїзд та її посадку у наступний громадський транспортний засіб, або шляхом пропозиції відвезти її до визначеного пункту призначення на власному автомобілі, або шляхом надання іншої допомоги, спрямованої на недопущення її замерзання на холодній вулиці та передання її на поруки до батьків або навчального закладу, у якому така дитина навчається. Головним при цьому є конкретні можливості особи, яка надає відповідну допомогу, та її внутрішнє прагнення допомогти цій дитині у найкращий спосіб, виходячи з реальних особистих можливостей у даній фактичній ситуації. З цього випливає, що абсолютний або вищий моральний імператив, звернений до всіх і кожного через людську совість, яка, по суті, включає в себе всі моральні цінності, не заперечує і не відкидає відносну мораль, а лише спрямовує її на щире та безкорисливе здійснення блага або добра у його загальному розумінні, на справи любові і милосердя, які не можуть робитися без хоча б найменшого самообмеження.

У зазначеному контексті окремі дослідники справедливо вважали і вважають, що вже саме поняття відносної цінності вказує на її зв'язок з цінністю абсолютною, без якої неможливо мислити відносне. Абсолютна цінність мислиться лише як абсолютна досконалість, абсолютна повнота буття. Чи відповідає хоча б що-небудь такому уявленню в реальному житті – це метафізичне питання, яке виходить за рамки науки. Однак з погляду ідеології, яка спирається на релігійний досвід, можна констатувати, що абсолютна повнота буття може бути втілена лише у Господі⁷. Отже, позитивна цінність є буттям у його значенні для наближення до Бога і до Божественної повноти буття, а розгляд буття у його співвідношенні з вищою межею дає абсолютно очевидну істину про цінності. Відтак, абсолютні цінності можуть виступати лише предметом прагнень (споглядання та віри) без можливості їх повного втілення в реальному житті, тоді як їхнє абсолютне втілення є можливим лише у Царстві Небесному (Божому). З цього випливає, що спроби здійснення абсолютних цінностей у матеріальному світі пов'язані зі злом і «той, хто не вбачає, що це

зло виникає не з природи самої абсолютної цінності, а з недосконалості її втілення або використання, той доходить до помилкового висновку, начебто абсолютні цінності зовсім не існують»⁸.

Отже, універсальність та абсолютність моралі як невід'ємні сутнісні та першочергові атрибути даного соціонормативного феномену мають стати основою для формування сучасних загальнолюдських цінностей, зміст яких останнім часом все більше намагаються прив'язати до таких обмежених з точки зору вищої духовності понять як «права людини», «свобода особистості», «верховенство права» тощо, які наділяються якістю першооснови або своєрідного «відправного пункту» у формуванні всіх інших соціальних цінностей поза їх природним взаємозв'язком з мораллю як об'єктивним явищем з абсолютною та універсальною сутністю.

У зв'язку з цим мораль завжди звернена не до абстрактної біосоціальної людини або індивіда, а до відповідальної та незамкненої на собі особистості, здатної до саморефлексії та наділеної певним рівнем моральної свідомості, за допомогою якої сприймаються, пізнаються та засвоюються вищі духовні цінності як такі, що відіграють вирішальну чи принаймні важливу роль у забезпеченні соціального миру та гармонії у взаємовідносинах між індивідами. При цьому мораль зовсім не заперечує автономію або індивідуальність людини, її право вільно обирати свій особистий життєвий шлях; вона лише прагне обмежити деструктивні або шкідливі прояви людських інстинктів, бажань, інтересів, прагнень тощо, здатних зруйнувати ідеал людського єднання на макро- та мікрорівнях.

На жаль, але суб'єктивний вимір моралі, який проявляється у стані моральності кожної окремої людини, також не відрізняється узгодженістю з об'єктивними властивостями даного соціонормативного феномену. Адже у найкращому разі мораль у громадській думці асоціюється з системою норм або принципів, що регулюють людську поведінку та обмежуються лише уявленнями суспільства про добро і зло та похідні від них нормативно-оціночні категорії залежно від конкретного соціокультурного контексту. Проте здебільшого ж суб'єктивне розуміння моралі в сучасному індивідуалізованому ринковому суспільстві обмежується сукупністю норм і цінностей, які дають змогу людині усвідомлювати себе представником і виразником інтересів певних соціальних груп.

У сучасному ліберально-демократичному суспільстві цілком виправданою і адекватною вважається, наприклад, соціальна формула «кожен сам для себе є моральним законодавцем», адже свобода і права індивіда а ргіогі визнаються основоположною догматичною засадою функціонування суспільства, а моральні, як і будь-які інші соціальні норми та принципи, повинні сприяти утвердженню цієї свободи як абсолютної самоцінності. У такий спосіб поступово відбувається тотальне розмивання змісту понять «добро» і «зло», «хороше» і «погане», «справедливе» і «несправедливе» тощо, які за таких умов є постійно змінними величинами, що позбавлені сутнісного взаємозв'язку з універсальним та абсолютним моральним обов'язком.

Незважаючи на те, що мораль у кожній окремій ситуації має відносний вимір, пов'язаний з палітрою її особливих та неповторних внутрішніх і зовнішніх параметрів, не можна вести мову про вичерпаність змісту подібних ситуативних або навіть так званих галузевих моральних (етичних) систем, притаманних певному виду людської діяльності, а, відтак, і їх цілком достатню роль у забезпеченні належної моральної регуляції. Останнє, на думку автора, пов'язано з тим, що подібний підхід, по суті, ставить у залежність мораль від людських інтересів, бажань, інстинктів, так званих актуальних пріоритетів часу, політичної кон'юнктури тощо, хоча об'єктивно має бути навпаки – мораль повинна спрямовувати внутрішній та зовнішній аспекти людської поведінки до загального ідеалу «добра», концентровано вираженого у заповіді любові.

Очевидно, що в умовах функціонування ліберально-ринкового суспільства, в якому майже всі взаємовідносини між людьми визначаються та оцінюються з погляду необхідності задоволення особистих інтересів шляхом здійснення актів еквівалентного обміну, суб'єктивний вимір моралі дедалі більше віддаляється від його об'єктивних засад, заснованих на універсальності та абсолютності вищого морального імперативу, внаслідок чого суспільство стає атомізованим, тобто таким, в якому індивіди, які його складають, замикаються на самих собі та прагнуть забезпечити для себе максимальний комфорт, не соромлячись при цьому у виборі засобів його досягнення. Тому вже, мабуть, нікого не здивуєш фактом постійної зміни сучасним індивідом своїх переконань та поглядів на важливі, навіть світоглядні позиції, хоча з точки зору об'єктивного виміру моралі людина може змінювати свої переконання лише у зв'язку із важливими причинами морального смислу.

Зрозуміло, що за таких умов неможливо вести мову про «єдність буття», чим, по суті, і є, власне, мораль⁹, а можна лише констатувати наявність постійної роздвоєності, суперечливості взаємно обмежувочних людських прагнень і бажань, які в умовах ліберальної абсолютизації свободи у переважній більшості випадків не піддаються обмеженню з боку моральної та будь-якої іншої системи соціальної регуляції.

Таким чином, мораль усвідомлюється сучасною людиною здебільшого крізь призму раціоналізму та утилітаризму, тобто через ті міркування, які потрібні для досягнення особистої вигоди та комфортного буття, а її абсолютний внутрішній моральний імператив, якщо й не заперечується зовсім, то визнається як пережиток минулого або доля слабких людей, не здатних досягати поставлених цілей.

Встановивши сутність і природу об'єктивного і суб'єктивного вимірів права і моралі, важливо також коротко спинитися на питанні природи релігії як особливого соціального регулятора та особливостей її суб'єктивного сприйняття в сучасному ліберально-демократичному світі.

У загальному значенні релігію як об'єктивно існуючий феномен суспільного буття можна визначити як особливу соціонормативну систему, норми і принципи якої засновуються на Божественному одкровенні та вірі в Бога або вище надприродне начало і регулюють як взаємовідносини людини з Богом на

особистісному, общинному та інституційному (церковному) рівнях, так і міжособистісні взаємовідносини незалежно від їх конкретного прояву на засадах вищих моральних імперативів, джерелом яких визнається сам Бог. Будь-яка релігійна система знань і поглядів або релігійний світогляд завжди спирається на віру, тобто на визнання певної істини в силу особистого внутрішнього незаперечного переконання, яке не потребує доказового обґрунтування, у тому числі шляхом фактичної або логічної перевірки, хоча може прагнути його досягти.

У сучасній юридичній літературі цілком справедливо зауважується, що «віра – це елемент знання і саме тому вона перебуває в основі не лише релігії, а й представлена у науці, активно сприяючи концептуалізації знань, перетворенню гіпотези в теорії, підвищуючи нашу впевненість у надійному характері наукових висновків. Пізнати істину – це важливо, але повірити в неї, здобути впевненість у своєму знанні є надзвичайно необхідним для оволодіння істиною як інструментом впливу людини на зовнішній світ, перетворення природного та культурного середовища»¹⁰. Розвиваючи цю думку, потрібно наголосити, що віра у загальному значенні – це споконвічно закладене в людині особливе почуття, за допомогою якого особистість здатна відчутти повноту власної самоідентифікації, важливим елементом якої виступає прагнення людини до самовдосконалення. Віра завжди і постійно супроводжує життя людини, навіть якщо вона не усвідомлює та заперечує цей факт. Адже, вступаючи у будь-які відносини з іншими суб'єктами, кожна людина керується не лише доступними їй знаннями та фактами, необхідними для впевненості у корисності таких відносин, а й почуттям віри в те, що щоразу ці відносини відповідатимуть певному стандарту або ідеалу, без чого така впевненість може бути зруйнована відповідними сумнівами.

У процесі здійснення релігією нормативно-організуючого впливу на індивідуально-масову поведінку людей особливо важливе значення надається основоположним моральним цінностям, що визначає наявність особливого взаємозв'язку між моральним і релігійним способом регуляції людської поведінки (наприклад, цінності любові, милосердя, справедливості, совісті, співчуття, дружби, солідарності тощо, у релігійній та моральній регуляції виступають головними путівниками людей у соціальному житті). Це означає, що релігійна віра орієнтує людину на щире здійснення добрих справ, апелюючи до Бога або абсолютного Божественного начала як творця та улаштувача всесвіту на засадах його гармонійного розвитку. Тим самим релігійна віра разом з мораллю презюмує можливість індивіда робити будь-який вибір незалежно від конкретних обставин, тобто самостійно та вільно обирати напрям своїх дій у межах добра або зла, а отже, спрямована на обмеження гріховних або аморальних проявів свідомості та волі людини, які тією чи іншою мірою завжди супроводжують її життя.

У зв'язку з цим слід зазначити, що релігія, на відміну від права, у процесі регулювання індивідуально-масової поведінки людей апелює не до державної волі як вищої владно-організуючої суспільної сили, не до природних прав абстрактного індивіда, не до соціокультурної практики відповідних суспіль-

них відносин, а до віри в Бога як до необхідної та повної основи самоідентифікації людини, за допомогою якої забезпечується справжнє пізнання цілісності особистості або повноти її буття, що виявляється у заздальгідь заданій причетності кожної людини до абсолютних цінностей, які коріняться в її Божественній природі. У науковій літературі щодо цього зазначається, що «цілісність є особливим утворенням, яке має властивості суб'єктності, нескінченності і субстанціональності. У концепції цілісної особистості знаходить відображення і підтвердження єдність психологічного, соціального і культурного аспекту особистості, що забезпечується стійким світоглядом, який, у свою чергу, ґрунтується на актуалізації надособистісної сутності»¹¹.

Якщо ж порівнювати релігію і мораль в їх об'єктивному вимірі, то потрібно визнати, що саме релігія повною мірою обґрунтовує абсолютний характер моралі, хоча і не вичерпується змістом останньої, що пояснюється наявністю у релігії так званих культових вимог або норм, за допомогою яких відбувається взаємозв'язок людини з Богом. При цьому релігія, як правило, включає в себе лише основоположні моральні норми (наприклад, не вбий, не кради, не зраджуй, не заздри тощо), які деталізуються або повинні деталізуватися як у відповідних соціальних регуляторах в процесі розвитку соціальної практики, так і у конкретних вчинках та діях людей, відносний і повсякденний зміст яких має спрямовуватися на досягнення вищого морального імперативу, концентровано вираженого у релігійних нормах (Божественному одкровенні). Релігія, таким чином, забезпечує найміцніший фундамент відповідної системи моральних норм, закріплюючи на найвищому, трансцендентному (метафізичному) рівні їх абсолютний та універсальний характер. Відокремлення ж моралі від релігії зумовлює виникнення процесу автономізації моралі, а отже, і права як ексклюзивного державного регулятора суспільних відносин, що неминуче зумовлює поступову втрату цілісності (єдності) буття людини та перетворює її на суб'єкта, здатного мислити та здійснювати свою діяльність, керуючись лише егоїстичними прагненнями (особистими інтересами) та інстинктами. Останнє зумовлює масове поширення ситуацій, коли відповідна соціальна норма усвідомлюється та тлумачиться індивідом лише у найвигідніший для нього спосіб, поза контекстом природного взаємозв'язку з іншими складовими системи соціальної регуляції в цілому, що призводить до стану атомізованого суспільства, у якому окремий індивід усвідомлює себе мірою всіх речей та одночасно виступає нормотворцем сам для себе.

З урахуванням зазначеного, і цілком логічним видається, що релігія у її сучасному суб'єктивному вимірі також перетворилася на своєрідну «споживчу річ» або «споживчу цінність», яку кожен індивід має право вільно обирати для себе відповідно до принципу свободи совісті незалежно від жодних традицій, піддаштовуючи при цьому відповідні релігійні правила під своє особисте «я». У такий спосіб людина, звертаючись до певної релігії або релігійного вчення, за допомогою її норм здебільшого прагне самоствердитись у своєму житті, задовольнити власну гординю або егоїзм, показати свою «набожність» шляхом публічного здійснення шляхетних вчинків тощо, а не знайти для себе відповіді на найважливіші питання людського буття (наприклад, для чого живе люди-

на або що є метою людського життя; у чому полягає зміст найважливіших життєвих цінностей; які думки, бажання та мрії змушують людей жити та долати всі життєві випробування незалежно від будь-яких умов або обставин?), пошук і знаходження яких необхідно вимагає від індивіда певного зречення від самого себе з одночасним щирим зверненням до досвіду відповідної релігійної традиції у всій багатоманітності її прояву. Адже у сучасному високотехнологічному ліберально-демократичному світі людина дедалі більше вірить у власні необмежені можливості, за допомогою яких вона здатна повністю перетворити світ лише за власною волею та ініціативою. Релігія ж у цьому процесі «перетворення світу на краще», з погляду глобального ліберального світогляду, повинна і може відгравати лише допоміжну роль, обмежену зовнішніми складовими релігійності людини і суспільства.

Враховуючи все зазначене, можемо зробити такі висновки:

1) право, мораль і релігія в об'єктивному вимірі є взаємодоповнюючими та взаємозалежними нормативними системами, кожна з яких регулює індивідуально-масову поведінку індивіда, якщо не в усіх (як, наприклад, мораль), то у переважній більшості суспільних відносин (як, наприклад, право). Незважаючи на те, що механізм соціальної регуляції є складним поняттям, у якому його складові по-різному доповнюють одне одного, його іманентною властивістю є єдність, що виражається у системному взаємозв'язку та взаємодії соціальних регуляторів, які його утворюють, їх внутрішній стабільності та стійкості до відповідних змін. Об'єктивна взаємозалежність між цими нормативними системами впливає з того, що лише вони у своїй сукупності здатні забезпечити системний вплив на свідомість та волю людини, належним чином унормовуючи її внутрішні інтереси, бажання, інстинкти, мрії, уявлення, віру, знання тощо (релігія та мораль), а також зовнішні прояви її конкретних дій або вчинків (право, мораль і релігія). При цьому результатом такого системного впливу цих соціальних регуляторів на людину є повнота відчуття нею власної цілісності, що виявляється в постійно усвідомленій узгодженості внутрішнього (морально-релігійного) та зовнішнього (правового або юридичного) закону. Адже юридичні правила, закріплені у законодавстві, лише тоді не сприймаються як певні обмеження особистої свободи, коли їх зміст узгоджений з внутрішніми моральними та релігійними установками. Якщо такий взаємозв'язок поступово розривається, нормативність кожного з цих соціальних регуляторів починає невідворотно послаблюватися, надаючи тим самим можливість для суб'єкта здійснюватися своєю діяльністю лише так, як він сам для себе бажає;

2) цінність права як державного соціального регулятора визначається характером або ступенем його взаємодії, взаємовпливу та взаємозалежності з мораллю та релігією. Яким би не був конкретний підхід до праворозуміння, в реальному житті зміст права не є заздалегідь визначеним або заданим, а завжди пов'язаний з реалізацією людської свободи, яка належним чином унормовується насамперед за допомогою норм релігії та моралі, зверненими до багатоманітної внутрішньої природи людини. Це, серед іншого, означає, що без високого рівня морально-релігійної свідомості людини неможливо забезпечити не лише належний рівень правосвідомості, а й правопорядок загалом.

Адже саме мораль і релігія в їх об'єктивному вимірі дають можливість для людини якщо і не усвідомити повною мірою, то принаймні відчутти духовну складову права, визначаючи при цьому такий напрям розвитку його змісту, за допомогою якого можна забезпечити максимально можливу єдність буття відповідного суспільства;

3) в умовах глобального поширення ліберальної ідеології суспільного життя спостерігається тенденція до тотальної автономізації змісту всіх соціальних регуляторів, що виявляється у масовому поширенні серед громадян переконання, згідно з яким право, мораль і релігія повинні підпорядковуватися негайним особистим інтересам та бажанням індивідів. Однак подібне розкладання трьох найцінніших і найбільших соціонормативних систем у суб'єктивному вимірі людини або поглинання останнім якості їх об'єктивного призначення та функціонування призводить до неминучої втрати ними якості нормативності як їх невід'ємного атрибуту, оскільки «норму неможливо усвідомлювати інакше, як зобов'язуючи себе та інших до її виконання»¹².

Відтак, потрібно констатувати, що легалізація багатьма сучасними демократичними державами таких ганебних з погляду об'єктивної моралі та релігії явищ, як евтаназія, у тому числі дитяча, одностатеві шлюби, проституція, легкі наркотики тощо, поширення подібної ідеології необмежених людських можливостей та бажань фактично на всі країни світу, створення правових передумов для всебічного розкріпачення свідомості людини або звільнення людських інстинктів від будь-яких обмежень – все це значно посилює руйнацію нормативності соціального порядку в цілому, забезпечуючи тим самим абсолютизацію людської свободи та егоїзму і подальше розмивання об'єктивних критеріїв розрізнення загальних морально-релігійних понять «добро» і «зло» у всій багатоманітності їх конкретного соціокультурного прояву. Як наслідок, суб'єктивний вимір права, моралі та релігії як нормативних регуляторів остаточно відривається від об'єктивних засад їх розвитку і функціонування, порушуючи або руйнуючи при цьому загальний стан гармонійної взаємозалежності об'єктивно-суб'єктивних чинників соціального буття;

4) основу сучасної кризи світового порядку, у тому числі міжнародного правопорядку, який є необхідною передумовою для забезпечення стабільності розвитку національних держав та цілих народів, становлять не фінансово-економічні, політичні, правові чи будь-які інші проблеми у відповідних сферах або галузях суспільного життя, на що здебільшого звертається увага сучасних фахівців. Зазначені проблеми слід визнати лише засобами досягнення певних більш важливих і завуальованих цілей, смисл яких повною мірою можна досягнути шляхом звернення до об'єктивного морально-релігійного контексту соціального буття в цілому. Якщо вчасно не усвідомити зазначене, катастрофічні наслідки ліберальної глобалізації та породженої нею руйнації нормативності соціального порядку внаслідок порушення цілісності об'єктивно-суб'єктивних засад розвитку та функціонування людини і суспільства, можуть поставити під питання навіть саме людське життя на планеті Земля, на необхідності збереження якого постійно акцентують увагу апологети глобального ліберально-демократичного світового порядку.

1. *История политических и правовых учений* : учеб. для вуз. / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2004. С. 101 (944 с.); 2. *Буева Л. П.* Человеческая субъективность // *Философия и культура*. – 2008. – № 1. С. 80 (С. 80-92); 3. *Онїценко Н. М.* Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи : монографія / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2008 . С. 5-6 (320 с.); 4. *Апресян Р. Г.* Идея морали и базовые нормативно-этические программы : монография. Москва : Ин-т философии РАН, 1995. С. 141 (353 с.). 5. *Осинян Б. А.* Дух правовметрии или основание межерологии права : монография. Москва : Юрлитинформ, 2009. С. 156 (656 с.); 6. *Франк С. Л.* Сочинения / Вступ. статья, составление, подготовка текста и примечания Ю. П. Сенокосова / ред. : Н. В. Россина. Москва : Правда, 1990. – С. 174 (608 с.); 7. *Поляков А. В.* Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций. – СПб. : Издательский дом Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2004. С. 332, 334 (864 с.); 8. *Лосский Н. О.* Бог и мировое зло / сост. А. П. Поляков, П. В. Алексеев, А. А. Яковлев. Москва : Республика, 1994. С. 265, 296-297, 306 (432 с.); 9. *Эвола Ю.* Оседлать тигра / пер. : В. В. Ванюшкина. – СПб. : Владимир Даль, 2005. С. 91 (512 с.); 10. *Мальцев Г. В.* Нравственные основания права : монография. – изд. 2-е. Москва : Изд-во СГУ, 2009. С. 406-407 (552 с.); 11. *Коновальчук В. І.* Сутність поняття «цілісність особистості» у системі філософського знання // Вісник Харківського Національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Філософія». – 2015. – Вип. 45 (1). С. 165 (С. 154-168); 12. *Дробницкий О. Г.* Моральная философия : избр. труды / Сост. Р. Г. Апресян. Москва : Гардарики, 2002. С. 228 (523 с.).

Sunegin S. «Law, moral and religion as social regulators: objective and subjective measurements»

The article deals with investigation of the interdependence and relationship of objective and subjective measurement of the three largest and most influential social regulators – law, moral and religion.

We must admit that, describing a particular social phenomenon in our imagination is always present not only determined measurement of its essential features, which allow us to conclude about reality and a certain form of its existence, but always at least an abstract image of what, whereby such social phenomenon should be or to which perfect improvement options it should seek to ensure social and individual development. In particular, our expectations of law as a basic regulatory system in a democratic state related to the fact that its norms must comply with justice, humanism and other certain principles, which laid in the basis for the normal functioning and development of society. However, not quite methodologically justified, according to the author, it seems that modern discursive field, regardless of the specific areas of its existence, is usually limited to stating that law, enshrined in legislation, must correspond and comply with the norms of legal act, which has the highest legal force, so that constitution, although constitution establishes the appropriate values that go beyond legal normativism and contain at least a determined moral content. Because «good» is, first of all, the most common notion of moral, which, in contrast to the category of «evil», combines all the positive moral values, meaning thereby focused, sincere and selfless desire to exercise good or useful action. And if the law is an art of good, it means that its norms must to promote positive moral values in social life (for example, fairness, love, family, birth and parenting, communication and continuity of generations, compassion, responsibility, caring, humility, honor, dignity, generosity, benefit of all social groups and individual in their harmonious combination, collectivity and mutual aid, etc.), the need and usefulness of which for social development have repeatedly proved by historical experience. In this way law as an exclusive state regulator of social

relations through official power level will facilitate a strong consolidation in the mind of higher moral and spiritual values and its education not only as a formal law-abiding citizen, but a moral person, capable to grasp the entire depth of relevant relationships that always have a certain moral overtones, because their emergence, change, development and termination related to a person who is a carrier of a certain level of moral consciousness.

If the law is an art good and justice, its norms cannot establish standards (rules) of conduct, which reflecting situational subjective desire of politicians, representatives of government and business circles, etc., and if such is the case, it means the gradual and unavoidable loss of law its regulatory potential and, consequently, the spread of destruction of the whole system of social regulation in general. In this case is impossible to talk about ensuring proper level of law and order in society, because law gradually moving away from other common social-and-normative systems, thereby becoming the only formal and ineffective means of social relations, the contents of which are already closed internally, that is social regulator, which is deprived the normative «support» by, for example, moral norms, that are often sub-consciously influencing human behavior, constantly defining, in particular, the character of its internal motivation, that precedes any human acts.

It is concluded: 1) law, moral and religion in objective measurement are mutually and interdependent regulatory systems; 2) the value of law as a state social regulator is determined by the nature or the degree of interaction, interdependence and mutual influence with moral and religion; 3) legal rules, enshrined in legislation, are not perceived only as limitations of personal freedom, when their content is matched to the internal moral and religious norms.

Key words: law, moral, religion, human, good, value, objectivity, subjectivity, liberalism.

УДК 340.1

В. Ю. ВАСЕЦЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ – ОСНОВНИЙ ЧИННИК ПРОГРЕСУ СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто питання розвитку та втілення в юридичну практику принципу прав людини як основного чинника, що характеризує прогрес розвитку суспільних відносин щодо забезпечення основних громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав, їх гарантування насамперед у країнах романо-германської правової системи, до якої належить Україна. З'ясовано, що роль правової системи в сучасній державі зазначена необхідністю забезпечення самовизначення особи, її розвитку та соціалізації. Доведено, що права і свободи людини є невід'ємною частиною не тільки правового життя, а й створюють певний універсальний принцип соціального регулювання в цивілізованих країнах.

Ключові слова: права людини, правові системи, юридичні механізми захисту.

Васецкий В. Ю. Обеспечение прав и свобод человека – основной фактор прогресса общества на современном этапе развития

В статье рассматривается вопрос развития и внедрения в юридическую практику принципа прав человека как основного фактора, который характеризует прогресс развития общественного отношения в направлении обеспечения основных гражданских, политических, социально-экономических и культурных прав, их гарантирования, прежде всего в странах романо-германской правовой системы, к которой принадлежит